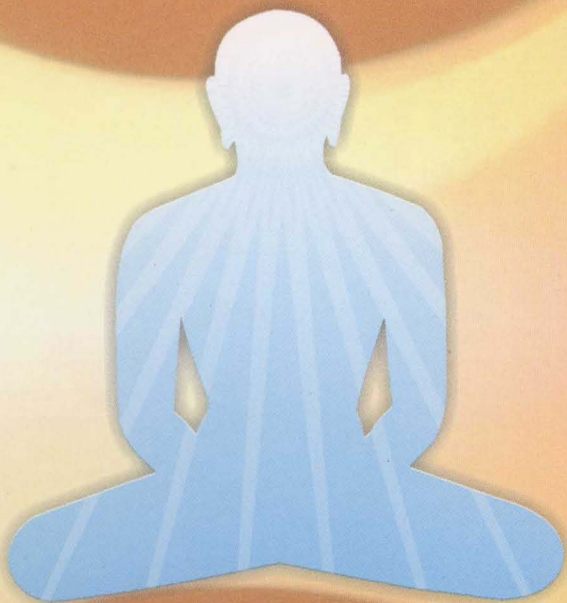

આત્મદર્શન

(સમજણ અને પ્રયોગ)

ધ્યાનનો અભ્યાસ

વિશેષ સત્પાત્રતા

સદ્ગુણસંપન્નતા

સત્સંગ અને સદ્ગુરુબોધ

સંસ્કાર અને જિજ્ઞાસા

સંસ્થાના મુખ્ય ઉદ્દેશો અને પ્રવૃત્તિઓ

- ❖ ભારતીય સંસ્કૃતિના શાશ્વત સત્યમૂલ્યોનું પ્રતિષ્ઠાપન, સંરક્ષણ અને સંવર્ધન કરવું.
- ❖ શિષ્ટ, સંસ્કારપ્રેરક અને આધ્યાત્મિક ગુજરાતી, હિન્દી, અંગ્રેજી સાહિત્યનું તેમજ સંસ્થાના આધ્યાત્મિક મુખપત્ર 'દિવ્યધ્વનિ'નું નિયમિતપણે પ્રકાશન કરવું.
- ❖ અધ્યાત્મશાસ્ત્રોનું અને અનેકાંતવિદ્યાનું અધ્યયન-અધ્યાપન-સંશોધન-અનુશીલન કરવું.
- ❖ ભક્તિસંગીતની સાધના તેમજ સત્સંગ-સ્વાધ્યાયના કાર્યક્રમોનું અવારનવાર આયોજન કરવું.
- ❖ દેશ-વિદેશમાં વૈવિધ્યપૂર્ણ જીવનવિકાસલક્ષી શિબિરો તેમજ તીર્થયાત્રાઓના આયોજન દ્વારા ઉમદા સંસ્કારોનું સિંચન કરવું.
- ❖ સંસ્કારસિંચક-આ પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા લોકમાનસમાં જીવનના ઉચ્ચ મૂલ્યો પ્રત્યે અભિરુચિ કેળવવી અને આશ્રમજીવન જીવવા માટે લોકોને પ્રોત્સાહિત કરવા.
- ❖ રક્તદાન તથા વિવિધ પ્રકારનાં આરોગ્ય ચિકિત્સા કેમ્પોનું અવારનવાર (પ્રસંગોપાત) નિ:શુલ્ક આયોજન કરીને સમાજના સામાન્યવર્ગના લોકોની સેવા કરવી.

સંસ્થાનો પરિચય

☞ વિદ્યા-ભક્તિ-આનંદધામ, લાયબ્રેરી તથા ધ્યાનકક્ષ

વિદ્યા-ભક્તિ-આનંદધામ, આશરે ૬૦૦ મુમુક્ષુ ભાઈ-બહેનો એકી સાથે ભક્તિ-સ્વાધ્યાયનો લાભ લઈ શકે તેવો અતિ આધુનિક સુવિધાસભર હોલ છે; જેમાં વિવિધ પર્વોના પુનિત દિવસોમાં અનેક પ્રસિદ્ધ સ્વાધ્યાયકારો ભક્ત-શ્રોતાજનોને પોતાની વાણીનો લાભ આપે છે. અર્વાચીન સ્થાપત્યના નમૂનારૂપ આ સત્સંગધામમાં ત્રણ ગુરુદેવોનાં સૌમ્ય, શાંત, ભાવવાહી ચિત્રપટોની સ્થાપનાથી આ હોલની ભવ્યતામાં જાણે કે ઓર ઉમેરો થાય છે.

હોલની નીચેના ભાગમાં લગભગ ૧૫,૦૦૦ ઉપરાંત ગ્રંથોવાળું સમૃદ્ધ ગ્રંથાલય (લાયબ્રેરી) છે તથા ત્યાં જ વ્યક્તિગત અને સામૂહિક ધ્યાનની સાધના

(ટાઈટલ પેજ-૩ પર)

तत्

सत्

आत्मदर्शन (समजण अने प्रयोग)

: लेखक :

परम श्रद्धेय संतश्री आत्मानंद

: પ્રકાશક :

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર

(શ્રી સત્શ્રુત-સેવા-સાધના કેન્દ્ર સંચાલિત)

ડોળા - ૩૮૨ ૦૦૭ (જિ. ગાંધીનગર, ગુજરાત)

ફોન : (૦૭૯) ૨૩૨૭ ૬૨૧૯/૪૮૩

: પ્રકાશક :

જયંતભાઈ એમ. શાહ, પ્રમુખ
શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર
કોબા-૩૮૨૦૦૭ (જિ. ગાંધીનગર, ગુજરાત)
ફોન : (૦૭૯) ૨૩૨૭૬૨૧૯/૪૮૩
ફેક્સ : (૦૭૯) ૨૩૨૭૬૧૪૨

આવૃત્તિ : પ્રથમ ૧૦૦૦
સંવત ૨૦૬૩ - તા. ૧૧-૭-૨૦૦૬, (ગુરુપૂર્ણિમા)

મૂલ્ય : રૂ. ૧૦/-

: પ્રાપ્તિસ્થાન :

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર
કોબા-૩૮૨૦૦૭ (જિ. ગાંધીનગર, ગુજરાત)

: મુદ્રક :
ભગવતી ઑફસેટ
૧૫/સી, બંસીધર એસ્ટેટ;
બારડોલપુરા,
અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૪
ફોન નં. ૨૨૧૬૭૬૦૩

: ટાઈપ સેટિંગ :
(ઝાલા ભગવતસિંહ)
શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક
સાધના કેન્દ્ર
કોબા-૩૮૨૦૦૭
(જિ. ગાંધીનગર, ગુજરાત)

પ્રસ્તાવના

ભારતીય પરંપરાના આચાર્યો અને મહર્ષિઓએ માનવ-જીવનના ચાર પુરુષાર્થ કહ્યાં છે : ધર્મ-અર્થ-કામ અને મોક્ષ. ધર્મને પ્રથમ મૂક્યો છે, કારણ કે તેને આગળ રાખીને જ બાકીના પુરુષાર્થ સારી રીતે સિદ્ધ થઈ શકે છે અને જીવન સદ્ગુણસંપન્ન, શાંતિમય અને સફળ બને છે. આ પુસ્તકમાં ધર્મનું મૂળ જે આત્મદર્શન તે વિષે ટૂંકી અને મુદ્દાસર રજૂઆત કરવાનો પ્રયત્ન કરેલ છે.

આપણા ઉપરોક્ત સાંસ્કૃતિક અને આધ્યાત્મિક મૂલ્યોને વિસરી જવાથી અથવા તે પ્રત્યે બેદરકાર બની જવાથી આપણા જીવનનું ધ્યેય શું છે તે મોટા ભાગે આપણે નક્કી કર્યું નથી; અને તેથી આપણી પ્રવૃત્તિની દિશા અને દશા પણ અનિશ્ચિત છે. મનમાં જે વિચારો આવે તેમ કરીએ છીએ; અથવા દુનિયાના લોકો જેમ કરતા હોય તેમ વગર વિચાર્યે જીવન જીવીએ છીએ (ઢસરડો કરીએ છીએ); અને તેથી મોટા ભાગે ચિંતામાં, વ્યગ્રતામાં અને દેખાદેખીમાં જીવન વીતી રહ્યું છે, જીવનનો વ્યય થઈ રહ્યો છે (!), તેનું ભાન પણ નથી.

વિચારવાન પુરુષો કહે છે કે આપણે શાશ્વત સુખની જ શોધમાં છીએ અને તે સુખ, જીવન વિશેની સાચી સમજણ અને તેને અનુરૂપ નિયમિત પ્રવૃત્તિ અને શાંત તેમજ પવિત્ર વિચારો દ્વારા ક્રમે ક્રમે પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. આવી જીવનશૈલી બને તે માટે સજ્જનો અને સદ્ગુણસંપન્ન મનુષ્યોની સોબત, ઉત્તમ ગ્રંથોનું વાચન અને અવારનવાર કોઈ સાચા સંતપુરુષના વ્યક્તિગત માર્ગદર્શનની જરૂર છે. આવી શ્રદ્ધા થાય તે માટે શું સમજણ ક્યાંથી પ્રાપ્ત કરવી અને તેને અનુરૂપ કેવું જીવન જીવવું તેનું અનુભવસિદ્ધ સંક્ષિપ્ત માર્ગદર્શન આ નાની પુસ્તિકામાં છે; જે શાંતિપૂર્વક વાંચવા વાચકવર્ગને ભલામણ છે.

અત્રે, નિરૂપણશૈલી મહાવીરપ્રભુના બોધને તથા પૂર્વાચાર્યો અને

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીના બોધને અનુસરીને રાખેલ છે. નવા અથવા પ્રારંભિક કક્ષાના ભાઈબહેનો માટે તેમાં વાપરેલા પારિભાષિક શબ્દોનો અર્થ સમજવો મુશ્કેલ પડે તેવી સંભાવના છે. તેવા વાચકવર્ગ માટે પુસ્તકને અંતે પારિભાષિક શબ્દોની એક સૂચિ આપેલ છે; જેથી તેવા શબ્દોનો અર્થ સમજવામાં સરળતા પડે.

પ્રચાર-પ્રસારના આ જમાનામાં જ્યાં જીવન 'Rat-Race'ને અનુસરી રહ્યું છે અને જ્યાં વિચાર-વિવેક અને તટસ્થ જીવનમૂલ્યાંકન દુર્લભ બની ગયા છે અને આપણા મૂળ ભારતીય જીવનમૂલ્યો વીસરાઈ રહ્યાં છે, ત્યારે આ નાની પુસ્તિકા, વિચારક અને અભ્યાસીઓની સેવામાં રજૂ કરીએ છીએ.

લેખન ટૂંકું છે, માત્ર અગત્યના મુદ્દાઓ રજૂ કર્યાં છે, તેનો વિસ્તાર કર્યો નથી. અભ્યાસવર્તુળમાં પરસ્પર ધર્મવાર્તા દ્વારા તેનો વિસ્તાર કરીને સમજવાથી, આધ્યાત્મિક જીવનના હાર્દ સમાન આ વિષય વિશે, પાયારૂપ સમજણ પાકી થશે. કોઈ એક વિશેષ અભ્યાસી કે અનુભવી સંતની નિશ્રા, ઉપસ્થિતિ કે માર્ગદર્શન તેમાં વધારે ઉપયોગી અને ઉપકારી બની રહેશે.

અધ્યાત્મવિજ્ઞાનના સારસ્વરૂપ એવો આ 'આત્મદર્શન'નો વિષય અભ્યાસીઓને સમજવામાં અને હૃદયગત થવામાં ઉપકારી બને અને દાર્શનિક ભેદો ગૌણ થઈ, અધ્યાત્મદષ્ટિ મુખ્ય બને તેવો પ્રયત્ન કરેલ છે. વાચકવર્ગ સરળ અને ગુણગ્રાહક બુદ્ધિ અપનાવશે તેવી પ્રભુને પ્રાર્થના કરીને વિરમીએ છીએ.

અધ્યાત્મપ્રેમી અને સાધક મહાનુભાવોની સેવામાં સદૈવ તત્પર,

સાહિત્ય-પ્રકાશન-સમિતિના

સાદર-સપ્રેમ

જય પ્રભુ-જયસદ્ગુરુવંદન

અનુક્રમણિકા

(૧)	આત્મદર્શનના એકાર્થવાચક શબ્દો.....	૧
(૨)	આત્મદર્શનની વ્યાખ્યાઓ.....	૧
(૩)	સમ્યક્દૃષ્ટિના એકાર્થવાચક શબ્દો.....	૨
(૪)	આત્મદર્શનના લક્ષણો.....	૩
(૫)	આત્મદર્શનના આઠ અંગો.....	૩
(૬)	આત્મદર્શનના આઠ ભૂષણો.....	૪
(૭)	સમ્યગ્દર્શનના વિવિધ પ્રકારો.....	૪
(૮)	સમ્યગ્દર્શનના ૨૫ અતિચારો.....	૬
(૯)	સમ્યગ્દર્શનનું સ્વરૂપ અને તેની આરાધના માટે ઉપયોગી સાધના.....	૭
(૧૦)	સમ્યગ્દર્શનની ઉત્પત્તિના મૂળમાં રહેલા ચાર તત્ત્વો.....	૯
(૧૧)	આત્મદર્શન ઉત્પન્ન થયાની કસોટીઓ.....	૧૪
(૧૨)	આત્મદર્શનનું માહાત્મ્ય.....	૧૫
(૧૩)	આત્મદર્શનનું ફળ.....	૧૬
(૧૪)	આત્મદૃષ્ટિવાળા મનુષ્યનું સ્વરૂપ.....	૧૭
(૧૫)	આત્મદર્શનના નિવાસના સ્થાનક.....	૧૮
(૧૬)	સાધકને વિશેષ પ્રેરણા.....	૧૯
(૧૭)	વિશેષ વાચન માટેના સદ્ગ્રંથો.....	૨૦
(૧૮)	ઉપયોગી વિશેષ મુદ્દાઓ.....	૨૦
(૧૯)	સાધકને ઉપયોગી અગત્યના મુદ્દાઓ.....	૨૭
(૨૦)	પરિશિષ્ટો.....	૨૯

આત્મદર્શન

આત્મદર્શનના ઐકાર્થવાચક શબ્દો (ભારતીય અધ્યાત્મ-પરિભાષામાં)

સમ્યગ્દર્શન/આત્મસાક્ષાત્કાર/અવિદ્યાનો નાશ/સ્વદર્શન/
સમકિત/સમ્યક્ત્વ/સ્વનો આંશિક અનુભવ/સ્વની સાચી
ઓળખાણ/તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન/સત્દેવ-ગુરુ-ધર્મની ઓળખાણ/
પરમાત્મદર્શન/સ્વાત્મોપલબ્ધિ/બોધિ-સમાધિ/દર્શનમોહનો
વિલય/બોધબીજની પ્રાપ્તિ/આત્મત્રાંતિનો નાશ-આદિ અનેક
છે.

ભિન્ન ભિન્ન દૃષ્ટિકોણથી આત્મદર્શનની વ્યાખ્યાઓ

૧. સાત તત્ત્વોનું યથાર્થ શ્રદ્ધાન

- તત્ત્વાર્થ સૂત્ર ૧/૨

તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શનં ॥

૨. સર્વગુણાંશ તે સમ્યક્ત્વ - (પ્રયોગાત્મક દૃષ્ટિકોણથી)

-શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત-૯૫

૩. દર્શનમોહનીય કર્મનો ઉપશમ, ક્ષયોપશમ કે ક્ષય

થવાથી અનુક્રમે :-

- ઉપશમ સમકિત
  - ક્ષયોપશમ સમકિત
  - ક્ષાયિક સમકિત
- પ્રગટે છે
- } કરણાનુયોગની
અપેક્ષાએ

૪. ➤ આત્માની આંશિક અનુભૂતિ સહિત તેની શ્રદ્ધા

તે-પરમાર્થ સમકિત (અધ્યાત્મપદ્ધતિની અપેક્ષાએ)

૫. ➤ સાચા દેવ-ગુરુ-ધર્મની શ્રદ્ધા.

- રે આત્મ-આગમ તત્ત્વની, શ્રદ્ધાથી સમકિત હોય છે; નિ:શેષ દોષવિહીન જે, ગુણસકળમય તે આત્મ છે.

- નિયમસાર ગાથા નં. ૫

(ચરણાનુયોગની અપેક્ષાએ)

- શ્રી રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર ગાથા નં. ૪

૬. વંસણ મૂલો ધમ્મો । - સાચી શ્રદ્ધા તે ધર્મનું મૂળ છે.

- દર્શનપાહુડ ગાથા નં. ૨

સમ્યક્દષ્ટિ શબ્દના એકાર્થવાચક શબ્દો

ભલીદષ્ટિ/રૂડી દષ્ટિ/પ્રશંસનીય દષ્ટિ/યથાર્થ દષ્ટિ/અનેકાંત દષ્ટિ/સત્યાર્થ દષ્ટિ/બ્રાંતિરહિત દષ્ટિ.

આત્મદર્શનના લક્ષણો

(૧) શમ :- કષાયનું મંદપણું અથવા તેના રસનું મોળાપણું. ગમે તે પ્રકારે પણ ઉદયમાં આવેલા અને ઉદયમાં આવવાના કષાયોને શમાવો.

(૨) સંવેગ :- મોક્ષમાર્ગ તરફ વલણ. મુક્ત થવા સિવાય બીજી કોઈ પણ પ્રકારની ઈચ્છા નહીં, એ સંવેગ.

(૩) નિર્વેદ :- સંસાર બંધનરૂપ લાગે અથવા ખારો ઝેર લાગે. હવે ઘણી થઈ, અરે જીવ! હવે થોભ. એ નિર્વેદ. આટલા કાળ સુધી જે કર્યું તે બધાથી નિવૃત્ત થાઓ, એ કરતાં હવે અટકો.

(૪) અનુકંપા :- સર્વ પ્રાણી ઉપર દયાભાવ. તેમાં વિશેષ કરી પોતાના આત્મા તરફ દયાભાવ.

(૫) આસ્થા :- સત્દેવ, સત્ધર્મ, સદ્ગુરુ ઉપર આસ્થા - શ્રદ્ધા.

આધાર : શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત પત્રાંક ૧૩૫/૧૪૩
વ્યાખ્યાનસાર ૧/૬૧

આત્મદર્શનના આઠ અંગો

- (૧) નિઃશંકિત્વ, (૨) નિઃકાંક્ષિત્વ,
(૩) નિર્વિચિકિત્સ્વ, (૪) અમૂઢદષ્ટિ,

- (૫) ઉપગૂહનત્વ, (૬) સ્થિતિકરણ,
 (૭) વાત્સલ્ય, (૮) પ્રભાવના
 - પહેલા ચાર અંગો મુખ્યપણે સ્વ-આશ્રિત છે.
 - છેલ્લા ચાર અંગો મુખ્યપણે પર-આશ્રિત છે.

આત્મદર્શનના આઠ ભૂષણો

➤ (૧) સંવેગ, (૨) નિર્વેદ, (૩) નિંદા, (૪) ગર્હા,
 (૫) ઉપશમ, (૬) ભક્તિ, (૭) વાત્સલ્ય, (૮) અનુકંપા.
 ઉપરના લક્ષણ, અંગ અને વિભૂષણ સહિતનો સમ્યક્ત્વી
 જીવ, પોતાના વર્તનથી જગત આખાને પ્રિય બની જાય
 છે. તે પોતે પણ પોતાને સમ્યક્ત્વ થયું છે તેમ સ્વસંવેદનાદિ
 દ્વારા જાણે છે; ક્વચિત્ પ્રગટપણે કહે પણ છે -

સમયસારનાટકમાં મહાન પંડિત અધ્યાત્મ કવિવર
 શ્રી બનારસીદાસજીએ પોતાની કવિતામાં અમારે હૃદયને
 વિષે બોધબીજ પ્રગટ થયું છે એમ કહ્યું છે.

- વ્યાખ્યાનસાર ૧/૫૯

સમ્યગ્દર્શનના વિવિધ પ્રકારો

- ૧. વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન
 ➤ ૨. નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન
 ➤ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શનના પ્રકાર
 (અ) ઉપશમ સમ્યક્ત્વ

(બ) ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ

(ક) ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ

(ડ) વેદક સમ્યક્ત્વ

➤ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૭૫૧ ના આધારે :

શ્રી આત્મસિદ્ધિમાં ત્રણ પ્રકારના સમકિત ઉપદેશ્યાં છે :

(૧) આત્મપુરુષના વચનની પ્રતીતિરૂપ, આજ્ઞાની અપૂર્વ રુચિરૂપ, સ્વચ્છંદનિરોધપણે આત્મપુરુષની ભક્તિરૂપ-પ્રથમ સમકિત.

(૨) પરમાર્થની સ્પષ્ટ અનુભવાંશે પ્રતીતિ-બીજો પ્રકાર.

(૩) નિર્વિકલ્પ પરમાર્થ અનુભવ-ત્રીજો પ્રકાર.

પહેલું સમકિત બીજા સમકિતનું કારણ છે. બીજું સમકિત ત્રીજા સમકિતનું કારણ છે. ત્રણેય સમકિત વીતરાગ પુરુષે માન્ય કર્યાં છે.

ત્રણે સમકિત ઉપાસવા યોગ્ય છે, સત્કાર કરવા યોગ્ય છે, ભક્તિ કરવા યોગ્ય છે.

➤ શ્રી આત્માનુશાસન ગાથા ૧૦/૧૧/૧૨ માં સમ્યગ્દર્શનના દસ પ્રકાર કહ્યાં છે :

➤ (૧) આજ્ઞા, (૨) માર્ગ, (૩) ઉપદેશ, (૪) સૂત્ર, (૫) બીજા, (૬) સંક્ષેપ, (૭) વિસ્તાર, (૮) અર્થ, (૯) અવગાઢ, (૧૦) પરમાવગાઢ. હેય, શેય ઉપાદેય તત્ત્વનો વિવેક કરતાં, વિપરીત શ્રદ્ધારહિત

થવું એ પવિત્ર સમ્યગ્દર્શન તો એક જ છે, પરંતુ આજ્ઞા આદિ સમ્યક્ત્વની ઉત્પત્તિના કારણોની અપેક્ષાએ વિચાર કરતાં આ દશ ભેદ ક્રમાં છે.

સમ્યગ્દર્શનના અતિચારો - ૨૫

૮ મદ

૮ શંકાદિ દોષ

૬ અનાયતન

૩ મૂઢતા

મદ :-

- (૧) કુળ, (૨) જાતિ, (૩) રૂપ,
(૪) જ્ઞાન, (૫) ઋદ્ધિ, (૬) બળ,
(૭) તપ, (૮) પૂજા (પ્રભુતા)

શંકાદિ દોષો :-

- (૧) શંકા, (૨) કાંક્ષા,
(૩) વિચિકિત્સા, (૪) મૂઢતા,
(૫) અનુપગ્હન, (૬) અસ્થિતિકરણ,
(૭) અવાત્સલ્ય, (૮) અપ્રભાવના
(આઠ અંગોથી વિરુદ્ધ)

અનાયતન :-

- (૧) નામ દેવ, (૨) નામ ગુરુ,
(૩) નામ ધર્મ, (૪) નામ દેવસેવક,
(૫) નામ ગુરુસેવક, (૬) નામ
ધર્મસેવક

મૂઢતા :-

- (૧) દેવમૂઢતા, (૨) ગુરુમૂઢતા,
(૩) લોકમૂઢતા

સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ આ પચ્ચીસ અતિચારોથી બચતો રહે છે.

સમ્યગ્દર્શનનું સ્વરૂપ અને તેની આરાધના માટે ઉપયોગી સાધના

- સતશાસ્ત્રો દ્વારા તત્ત્વજ્ઞાનની ઉપાસના
- નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ (આત્માનુભવ) તે કથંચિત્ કેવળીગમ્ય છે.
- સમ્યગ્દર્શન - એ જ આત્મા (સમયસાર કળશ ન. ૬)
- શ્રીઆત્મસિદ્ધિના આધારથી

સેવે સદ્ગુરુચરણને, ત્યાગી દઈ નિજપક્ષ;
પામે તે પરમાર્થને, નિજપદનો લે લક્ષ.

મત દર્શન આગ્રહ તજી, વર્તે સદ્ગુરુલક્ષ;
લહે શુદ્ધ સમકિત તે, જેમાં ભેદ ન પક્ષ.

વર્તે નિજસ્વભાવનો, અનુભવ લક્ષ પ્રતીત;
વૃત્તિ વહે નિજભાવમાં, પરમાર્થે સમકિત.

જ્યાં પ્રગટે સુવિચારણા, ત્યાં પ્રગટે નિજ જ્ઞાન;
જે જ્ઞાને ક્ષય મોહ થઈ, પામે પદ નિર્વાણ.

ગાથા-૯, ૧૧૦, ૧૧૧, ૪૧

➤ **આત્માના વિવિધ ગુણ-ભેદોની અપેક્ષાએ :**

અનુભવ - ચારિત્રગુણની અવસ્થા

લક્ષ - જ્ઞાનગુણની અવસ્થા

પ્રતીત - શ્રદ્ધાગુણની અવસ્થા

➤ **શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત : નીચે પ્રમાણેના શિક્ષાપાઠ-૯ તથા પત્રાંક ૮૬૦, ૧૭૨, સત્સંગના યોગે વિશેષપણે અવલોકવાં, અવધારવાં. યથા-**

➤ **પત્રાંક ૮૬૦ :**

(૧) મહત્પુરુષનો નિરંતર અથવા વિશેષ સમાગમ.

(૨) સત્શ્રુતનું ચિંતવન. (૩) ગુણજિજ્ઞાસા.

➤ **શ્રી મોક્ષમાળા શિક્ષાપાઠ ૯ના આધારે :**

(૧) વ્યવહાર ધર્મ (૨) નિશ્ચય ધર્મ

વ્યવહાર ધર્મમાં દયા મુખ્ય છે :- તેમાં મુખ્ય :-

(૧) સ્વદયા :- પોતાનામાં રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાનભાવ ન થવા દેવા તે સ્વદયા.

(૨) સ્વરૂપદયા :- સૂક્ષ્મ વિવેકથી સ્વરૂપની વિચારણા કરવી.

(૩) નિશ્ચય દયા :- શુદ્ધ સાધ્ય ઉપયોગમાં એકતાભાવ અને અભેદ ઉપયોગ.

નિશ્ચય ધર્મ :- પોતાના સ્વરૂપની ભ્રમણા ટાળવી.

હું પરમ અસંગ સિદ્ધસદૃશ શુદ્ધ આત્મા છું, એવી

આત્મસ્વભાવવર્તના.

પત્રાંક ૧૭૨ : 'જ્ઞાનીની પ્રત્યેક ચેષ્ટાના અદ્ભુત રહસ્યો ફરી ફરી નિદિધ્યાસન કરવાં, જ્ઞાનીની નજીક (સમીપે) રહેવું તે શ્રેષ્ઠ સાધન છે.'

- શ્રી પુરુષાર્થસિદ્ધિ-ઉપાય : આત્મવિનિશ્ચય તે આત્મદર્શન. આત્મપરિજ્ઞાન તે આત્મબોધ.
- અનેકાંતદષ્ટિયુક્ત એકાંત દષ્ટિ, પરમાર્થથી સમ્યક્ત્વ થતાં પ્રગટે છે.
- જ્ઞાની અધ્યાત્મદષ્ટિ સહિત પ્રવર્તે એનું નામ સવિકલ્પ સમાધિ અને અભેદમાં જઈ અનુભવ કરે તે - નિર્વિકલ્પ સમાધિ.

સમ્યગ્દર્શનની ઉત્પત્તિના મૂળમાં રહેલાં મુખ્ય ચાર તત્ત્વો

- (૧) શાસ્ત્રજ્ઞાન
  - (૨) સુયુક્તિનું અવલંબન
  - (૩) શ્રી સદ્ગુરુનું સાન્નિધ્ય અને બોધરૂપ કૃપાપ્રસાદ
  - (૪) સ્વાનુભવ
- (શ્રી સમયસાર ગાથા-૫ ની ટીકાના આધારે)

(૧) શાસ્ત્રજ્ઞાન : આત્મા-અનાત્મા આદિ પ્રયોજનભૂત તત્ત્વોનું નિષ્પક્ષ અને સાપેક્ષ દષ્ટિથી પ્રતિપાદન કરનારા,

પૂર્વાચાર્યો અને મહાજ્ઞાની પુરુષોના પ્રણીત કરેલા, ઉત્તમ બોધનું પ્રતિપાદન કરનારા સત્શાસ્ત્રો.

(૨) **સુયુક્તિ** : તેને અનુસરવા માટે જરૂરી છે :

વિશાળ બુદ્ધિ : હૃદયની ઘણી વિશાળતા રાખો.

(પત્રાંક-૪૦)

પ્રમાણિકતા : એકનિષ્ઠા, સરળતા, હૈયે તેવું હોઠે, હોઠે તેવું હાથે.

અનાગ્રહ દૃષ્ટિ : કોઈપણ પ્રકારના ગચ્છનો, મતનો, શાસ્ત્રોનો, વ્યક્તિનો કે દૃષ્ટિનો આગ્રહ રાખવો નહીં.

યથા -

(અ) છોડી મત દર્શન તણો, આગ્રહ તેમ વિકલ્પ;
કહ્યો માર્ગ આ સાધશે, જન્મ તેહના અલ્પ.

(બ) નિશ્ચયવાણી સાંભળી, સાધન તજવાં નો'ય;
નિશ્ચય રાખી લક્ષમાં, સાધન કરવાં સોય.

(ક) ગચ્છમતની જે કલ્પના, તે નહિ સદ્વ્યવહાર;
ભાન નહીં નિજરૂપનું, તે નિશ્ચય નહિ સાર.

- શ્રી આત્મસિદ્ધિ ગાથા - ૧૦૫, ૧૩૧, ૧૩૩

(ડ) લિંગ, જાતિ અને આગમનો આગ્રહ રાખે
તેનો સંસાર ન ધૂટે.

-શ્રી સમાધિશતક ગાથા - ૮૭-૮૮-૮૯

(૩) શ્રીગુરુપ્રસાદ

(અ) જપ તપ ઔર વ્રતાદિ સબ,
તહાં લગી ભ્રમરૂપ;
જહાં લગી નહિ સંતકી,
પાઈ કૃપા અનૂપ.

- શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૨૫૮

- (બ) પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુ સમ નહીં, પરોક્ષ જિન ઉપકાર;
એવો લક્ષ થયા વિના, ઊગે ન આત્મવિચાર.
- (ક) સદ્ગુરુના ઉપદેશથી, આવ્યું અપૂર્વ ભાન;
નિજપદ નિજમાંહી લહ્યું, દૂર થયું અજ્ઞાન.
- (ડ) ભાસ્યું નિજ સ્વરૂપ તે, શુદ્ધ ચેતનારૂપ;
અજર, અમર, અવિનાશી ને, દેહાતીત સ્વરૂપ.
- શ્રી આત્મસિદ્ધિ ગાથા-૧૧, ૧૧૯, ૧૨૦

(૪) સ્વાનુભવ

➤ આ પ્રગટાવવા માટે સત્પાત્રતા જરૂરી છે અને સત્પાત્રતા માટે :

- ◆ અભ્યાસરૂપ સતત પરિશ્રમ
- ◆ ધીરજ
- ◆ સદ્બોધ
- ◆ સદ્ગુણસંપન્નતા

- સ્વાનુભવ માટે, પાત્રતા સહિત પરમાત્મા અને સદ્ગુરુનું અવલંબન આવશ્યક છે.
- સદ્ગુરુ = સંવર, નિર્જરા, પુણ્યાનુબંધીપુણ્ય તત્વના પ્રતીક છે.
- પરમાત્મા = ઉપરોક્ત તત્વની પૂર્ણતા-મોક્ષ, દેહસહિત (અરિહંત) અને દેહરહિત સિદ્ધ.
- “ધર્મ” એ વસ્તુ બહુ ગુપ્ત રહી છે. તે બાહ્ય સંશોધનથી મળવાની નથી. અપૂર્વ અંતરસંશોધનથી તે પ્રાપ્ત થાય છે. તે અંતરસંશોધન કોઈક મહાભાગ્ય સદ્ગુરુ અનુગ્રહે પામે છે.

- વચનામૃત પત્રાંક-૪૭

અભ્યાસરૂપ સતત પરિશ્રમ :

- (અ) અભિ+આસ-ની તરફ જોઈને બેસવું.
પ્રભુ-ગુરુ-આત્મા તરફ ફરી ફરી ચિત્ત લઈ જવું.
- (બ) આત્મતત્વ અભ્યાસ કરે જે, ફરિ ફરિ ચિત્તે એ જ ચહે;
એજ કથન, સુવિચાર, ભાવના, અનુભવ તત્પર નિત્ય રહે.
- (ક) શક્તિ-સમય-રુચિ-આ બધાનો સાતકાર્ય અને
આત્મદર્શનની પ્રાપ્તિમાં લગાડો.

ધીરજની આરાધના :

- (૧) ભગવાન મહાવીરનું ૪૫૧૫ દિવસનું ઉગ્ર તપ
- (૨) શબરીબાઈની, સદ્ગુરુના વચનની શ્રદ્ધાથી
અખૂટ ધીરજ.

(૩) મુનિની વ્યાખ્યા જુઓ :
રાયચંદ્ર ધૈર્યપાલ, ધર્મઢાલ, ક્રોધકાલ,
મુનિ તુમ આગે મેરે પ્રનામ અમાન હો.

(૪) શ્રી આચાર્યની વ્યાખ્યા :
પરિપૂર્ણપંચાચારમાં, વળી ધીર, ગુણગંભીર છે;
પંચેન્દ્રિગજના દર્પદલને, દક્ષ શ્રી આચાર્ય છે.

- શ્રી નિયમસાર

સદ્બોધ :

(૧) શ્રી ગૌતમસ્વામી, ભગવાનનો બોધ ઊભા
ઊભા બે હાથ જોડી ઝીલે છે. શ્રી ગુરુનો બોધ,
પ્રેરણા, પ્રેમ, માર્ગદર્શન-બધુય ઝીલતાં શીખો
અને તેમની આજ્ઞા આરાધવા સદાય તત્પર
રહો.

(૨) દીર્ઘ કાળ સુધી યથાર્થ બોધનો પરિચય થવાથી
બોધબીજની પ્રાપ્તિ હોય છે.

- વચનામૃત પત્રાંક - ૩૩૦

(૩) શ્રી પદ્મનંદિપંચવિંશતિમાં સદ્બોધ ચંદ્રોદય
નામનું આખું પ્રકરણ છે તે અભ્યાસીઓએ
અવલોકવું.

સદ્ગુણસંપત્તા :

- ◆ દયા, શાંતિ, સમતા, ક્ષમા, સત્ય, ત્યાગ, વૈરાગ્ય; હોય મુમુક્ષુ ઘટ વિષે, એહ સદાય સુજાગ્ય.
- શ્રી આત્મસિદ્ધિ ગાથા - ૧૩૮
- ◆ પ્રભુ - ગુરુનું અવલંબન લઈને યોગ્યતા વધારવાની છે. માત્ર વ્યક્તિગત રાગ નહિ, પણ તેમના ગુણો ગ્રહણ કરો. (ગુણાનુરાગ)
- ◆ મંદ વિષય ને સરળતા, સહ આજ્ઞા સુવિચાર; કરુણા કોમળતાદિ ગુણ, પ્રથમ ભૂમિકા ધાર.
- શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર-પત્રાંક ૯૫૪/૯
- ◆ પ્રથમ આત્મસિદ્ધિ થવા, કરીએ જ્ઞાન વિચાર; અનુભવી ગુરુને સેવીએ, બુધજનનો નિર્ધાર.
- શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર-પત્રાંક ૭૯/૩

આત્મદર્શન ઉત્પન્ન થયાની કસોટીઓ

- (૧) થોડી થોડી વારે, વિના પ્રયત્ને પણ પ્રભુ - ગુરુ - આત્મસત્તાનો ભાવ ભાસ્યમાન થયા કરે છે ?
- (૨) વિકાર થાય તેને તુરત વિકારરૂપે જાણી લે છે ?
- (૩) જ્ઞાન-વૈરાગ્ય-ભક્તિની વૃદ્ધિની ભાવના રહે છે ?
- (૪) સમ્યગ્દૃષ્ટિના આઠ અંગ પ્રગટ થયાં છે ?
- (૫) સર્વમાં પ્રભુ દેખી, મૈત્રીથી પ્રવર્તે છે? નિંદા-ઈર્ષ્યાથી

વેગળો રહે છે ?

- (૬) હેયનો અપરિચય અને ઉપાદેયનો સ્વીકાર કરે છે ?
- (૭) શમ-સંવેગ-નિર્વેદ-આસ્થા-અનુકંપા વધારવાનો ઉદ્દેશ કરે છે ?
- (૮) વૃત્તિ વારંવાર અંતર ભણી વળતી રહે છે ? તેવી ભાવના રહે છે ?
- (૯) દુનિયા તને નાટક જેવી લાગે છે ?
- (૧૦) સમતાના-વીતરાગતાના અભિપ્રાયની મુખ્યતા રહે છે ?

- ◆ અભિપ્રાય-શ્રદ્ધાગુણની અવસ્થા
- ◆ ભાવ-ચારિત્રગુણની અવસ્થા
- ◆ અભિપ્રાયની અગત્યતા કથંચિત્ ભાવથી પણ મોટી છે.
- ◆ શ્રદ્ધાથી ભ્રષ્ટ થાય તો મોક્ષમાર્ગથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય, ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ થાય તો શ્રદ્ધાના બળથી, ફરીથી મોક્ષમાર્ગ ઉપર આવી જાય.

આત્મદર્શનનું માહાત્મ્ય

- તે પવિત્ર દર્શન થયા પછી ગમે તે વર્તન હો, પરંતુ તેને (૧) તીવ્ર બંધન નથી, (૨) અનંત સંસાર નથી, (૩) સોળ ભવ નથી, (૪) અભ્યંતર દુઃખ નથી, (૫) શંકાનું નિમિત્ત નથી, (૬) અંતરંગ મોહિની

નથી, (૭) સત્ સત્ નિરુપમ, સર્વોત્તમ, શુક્લ, શીતળ, અમૃતમય દર્શનજ્ઞાન; સમ્યક્ જ્યોતિર્મય, ચિરકાળ આનંદની પ્રાપ્તિ, અદ્ભુત સત્સ્વરૂપદર્શિતાની બલિહારી છે!

- શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર-પત્રાંક-૯૧

- વિશ્વાસ, વિશ્વાસ પોતાના આત્મામાં વિશ્વાસ, ઈશ્વરમાં વિશ્વાસ-આ જ જીવનસફળતાનું રહસ્ય છે.

- સ્વામી વિવેકાનંદ

- અનંતકાળથી જે જ્ઞાન ભવહેતુ થતું હતું તે જ્ઞાનને એક ક્ષણ માત્રમાં જાત્યાંતર કરી જેણે ભવનિવૃત્તિરૂપ કર્યું તે કલ્યાણમૂર્તિ સમ્યગ્દર્શનને નમસ્કાર.

- શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૮૩૯

- શ્રદ્ધાવાનને જ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે.

- શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા

આત્મદર્શનનું ફળ

- (૧) અનંતાનુબંધી વિભાવભાવ (ચિત્તના તીવ્ર વિકારો) તૂટી જાય છે.
- (૨) અતીન્દ્રિય આનંદરસનો સ્વાદ અંશે અનુભવાય છે.
- (૩) પરમાર્થ વિવેક (ભેદજ્ઞાન)ની પ્રક્રિયા જીવનમાં ચાલુ થઈ જાય છે.
- (૪) વસ્તુસ્વરૂપનો નિઃશંકપણે નિર્ણય થતાં, સ્વ સ્વરૂપે

અને પર પરરૂપે ભાસે છે.

- (૫) સંસારની વાતોમાં રસ રહેતો નથી.
  - (૬) ઉત્કૃષ્ટ એવી દુન્યવી સંપત્તિ પ્રાપ્ત થતાં પણ તેમાં ઉપાદેયબુદ્ધિ ઉપજતી નથી.
  - (૭) આવી શ્રદ્ધાના ઉદયથી શુદ્ધ આત્મા પ્રત્યે અપૂર્વ રુચિ અને અત્યંત ઉલ્લાસભાવ પ્રગટે છે.
  - (૮) આઠ મદ-સાત ભય-છ અનાયતન-ત્રણ મૂઢતાનો અભાવ થઈ જાય છે.
  - (૯) આઠ અંગો પ્રગટે છે.
  - (૧૦) એકતાળીસ કર્મપ્રકૃતિનો બંધ અટકી જાય છે.
  - (૧૧) ગુણશ્રેણી નિર્જરા નિરંતર ચાલુ જ રહે છે.
  - (૧૨) નરક, તિર્યચ (પ્રાણી), નપુંસક, નીચકુળ, વિકલાંગ, અલ્પાયુ, સ્ત્રીશરીર અને દરિદ્રતાને પામતો નથી.
- (૨. શ્રાવકચાર, ગાથા નં. ૩૫)

આત્મદૃષ્ટિવાળા મનુષ્યનું સ્વરૂપ

- ....દાસ ભગવંત કે ઉદાસ રહે જગતસો;
સુખિયા સદૈવ ઐસો જીવ સમકિતી હૈ.
- શ્રી સમયસાર નાટક-૧/૭
- સમ્યગ્દૃષ્ટિના (શ્રાવકના) ૨૧ ગુણ :
લજજા, દયા, મંદકષાય, શ્રદ્ધા, પરના દોષને

ઢાંકવા, પરોપકાર, શાંતદષ્ટિ, ગુણ ગ્રહણતા, મોટાઈ (મોટું મન), સહનશીલતા, સર્વપ્રિયતા, સત્યપક્ષ, મધુરવચન, દીર્ઘ વિચાર, વિશેષજ્ઞાન, શાસ્ત્રજ્ઞાનની મર્મજ્ઞતા, કૃતજ્ઞતા, તત્ત્વજ્ઞતા, ધર્મજ્ઞતા, દીનપણું તેમજ અભિમાન નહીં પણ મધ્ય વ્યવહારીપણું, સ્વાભાવિક વિનય, પાપાયરણથી રહિતતા ઈત્યાદિ ગુણો પ્રગટે છે.

- સમયસાર નાટક-૧ ૩/૫૩

➤ પત્રાંક ૮૦ (વચનામૃત)

- નિરાબાધપણે જેની મનોવૃત્તિ વહ્યા કરે છે;
- સંકલ્પ-વિકલ્પની મંદતા જેને થઈ છે;
- પંચ વિષયથી વિરક્ત બુદ્ધિના અંકુરો જેને ફૂટ્યા છે;
- ક્લેશનાં કારણ જેણે નિર્મૂળ કર્યાં છે;
- અનેકાંતદષ્ટિયુક્ત એકાંતદષ્ટિને જે સેવ્યા કરે છે;
- જેની માત્ર એક શુદ્ધ વૃત્તિ જ છે;
- તે પ્રતાપી પુરુષ જયવાન વર્તો;

આત્મદર્શનના નિવાસના સ્થાનક

પત્રાંક ૪૯૩ (વચનામૃત)

- શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને પામ્યા છે એવા જ્ઞાની પુરુષોએ તે છ પદને સમ્યગ્દર્શનના નિવાસનાં સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થાનક કહ્યાં છે. યથા

‘આત્મા છે,’ ‘તે નિત્ય છે,’ ‘છે કર્તા નિજ કર્મ’;
‘છે ભોક્તા’, વળી ‘મોક્ષ છે,’ ‘મોક્ષ ઉપાય સુધર્મ.’

- શ્રી આત્મસિદ્ધિ ગાથા-૪૩

- આ બધા ગુરુગમથી, તટસ્થપણે સમજવા.

સાધકને વિશેષ પ્રેરણા

સત્યાર્થ શ્રદ્ધાની આરાધના :

- સાધકે, સમ્યક્શ્રદ્ધા અગ્નિમતાના ધોરણે કરવી રહી, એવો આત્માનુભવી શ્રી ગુરુઓનો ભવ્ય જીવોને ઉપદેશ છે.
- સત્ય-તત્ત્વના બોધનો વારંવાર પરિચય કરવો.
- અપૂર્વ ભાવ સહિત બોધ ધારણ કરવો. યથા- ઉપદેશ સદ્ગુરુનો પામવો રે, ટાળી સ્વચ્છંદ ને પ્રતિબંધ. (મૂળ મારગ)
- વચનામૃત પત્રાંક-૧૦૫ ના મુદ્દાઓ પોતાના દૈનિક જીવનમાં ઉતારવા. (પરિશિષ્ટ-૨)
- સત્સંગ-સત્શાસ્ત્ર-સત્તત્ત્વની રુચિ વધારવી.
- પોતાના દોષોની કબૂલાત કરવી.
- વીસ દોહરા - તુજ વિયોગ સ્ફૂરતો નથી - ઈત્યાદિ.
- સદ્બોધ ધારણ કરવાથી, દેહાત્મબુદ્ધિના સંસ્કાર ધીમે ધીમે ઘસાઈ જાય ત્યારે આત્મામાં જ આત્મબુદ્ધિ ઉપજે છે, જગતના પદાર્થોની મહત્તા ઘટે છે, જેના ફળ-

સ્વરૂપે જ્ઞાન-વૈરાગ્યરૂપી શીતળતા તેની જીવન-સરિતામાં સહજરૂપે પ્રગટ થાય છે.

આવા શિષ્યને, કોઈક દિવસે સ્વરૂપમાં સ્થિર થઈ જતાં, સ્વાનુભવદશા પ્રગટે છે-જે પરમાર્થ શ્રદ્ધા છે.

➤ જીવરાજ એમ જ જાણવો, વળી શ્રદ્ધવો પણ એ રીતે;

એનું જ કરવું અનુસરણ, પછી યત્નથી મોક્ષાર્થીએ.

- શ્રી સમયસાર ગાથા-૧૮

વિશેષ વાચન માટેના સદ્ગ્રંથો

- શ્રી દર્શનપાહુડ

- વચનામૃત પત્રાંક-૧૦૫ (જુઓ પરિશિષ્ટ-૨)

- વચનામૃત પત્રાંક-૫૨૫

- વચનામૃત પત્રાંક-૭૫૧

- શ્રી રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર (ગાથા ૧ થી ૪૧)

- શ્રી આત્માનુશાસન

..... ઈત્યાદિ અનેક સત્શાસ્ત્રો ગુરુગમે અને

સત્સંગના યોગે અવલોકવા-આરાધવા.

આત્મદર્શનની પ્રાપ્તિ માટે સાધકને ઉપયોગી વિશેષ મુદ્દાઓ

➤ આત્મદર્શન સત્પુરુષોની કૃપાદષ્ટિથી પ્રાપ્ત થાય છે.

(બાહ્ય નિમિત્તની અપેક્ષાએ)

- કોઈ એક સત્પુરુષ શોધો અને તેના ગમે તેવા વચનમાં પણ શ્રદ્ધા રાખો. ગમે તે કાળે પણ એ પ્રાપ્ત થયા વિના આ પર્યટનનો કિનારો આવવાનો નથી.
- સમ્યગ્દષ્ટિની દશા :- ચારિત્ર (વર્તના) ગુણની અવસ્થા

સમ્યગ્દષ્ટિની શ્રદ્ધા :- શ્રદ્ધા ગુણની અવસ્થા

- નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન સામાન્યપણે બીજાના ખ્યાલમાં આવતું નથી.
- જેનું ચિત્ત, હૃદય અને બુદ્ધિ નિર્મળ થાય તેને જ આત્માના નિર્મળ પરિણામ પ્રગટે છે.
- અનાદિના પરકર્તૃત્વ સંસ્કાર છોડો. (હું કરું, હું કરું એ જ અજ્ઞાનતા)
- મરીને પણ તત્ત્વનો કૌતુહલી થા.

- શ્રી સમયસાર કળશ-૨૩

- સત્પુરુષને જાણે, ઓળખે, આજ્ઞા માને અને આરાધના કરે ત્યારે ભાવશુદ્ધિ થાય અને આત્મદર્શન પ્રગટે.
- સદ્ગુરુની આજ્ઞાના અવલંબનથી પોતાના સ્વરૂપનો, અંતરના ભાવથી સ્વીકાર કરવો.
- સાધ્ય આત્માની સિદ્ધિ, સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની એકતાથી જ છે, બીજી રીતે નથી.

- શ્રી સમયસાર કળશ-૨૦

- સાધનાની અપેક્ષાએ-‘મૂળ મારગ’માં કહ્યું છે તેમ જ્ઞાન પહેલું (સદ્ગુરુ ઉપદેશથી જાણવું તે) આવે છે.
- પરમાર્થસિદ્ધિની અપેક્ષાએ આત્મદર્શન પહેલું ઉપજે છે. યથા -

સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ ।

- શ્રી તત્ત્વાર્થ સૂત્ર ૧/૧

- જ્ઞાન-દર્શન સાથે પ્રગટે છે છતાં દર્શન તે કારણ અને જ્ઞાન તે કાર્ય છે એમ કહેવાય છે. પહેલાં તો આત્માને-સદ્ગુરુ ઉપદેશ દ્વારા ‘આ જાણનારો તે હું છું’ એમ જ્ઞાન દ્વારા જાણે-ત્યાર બાદ તેની પ્રતીતિરૂપ પરમાર્થ શ્રદ્ધા થાય. વિના જાણે શ્રદ્ધાન કોનું? એટલે પહેલાં જાણે, પછી સમસ્ત અન્ય ભાવોથી જુદો પડીને પોતામાં અંશે સ્થિર થાય ત્યારે નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ પ્રગટે. આ ક્રમથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાની છે.
- સમ્યગ્દર્શન મુખ્યપણે સ્વાનુભવગમ્ય છે. (અર્થાત્ જગતના મનુષ્યો એવા આત્મજ્ઞાનીને ઓળખી શકતા નથી.)

તે પ્રગટ થયાનાં કેટલાક સંત વચનો :-

- (૧) શ્રી સમયસાર નાટક (પંડિત બનારસીદાસજી)
સમ્યગ્દરશ જોઈ, આતમ સ્વરૂપ સોઈ,
મેરે ઘટ પ્રગટયા બનારસી કહત હૈ.

(૨) મહાન ભક્ત કવયિત્રી મીરાંબાઈ

જનમ જનમકી પૂજી પાઈ

જગમેં સભી ખોવાયો....પાયોજી

વસ્તુ અમોલક ટી મેરે સતગુરુ

કિરપા કર અપનાયો....પાયોજી

(૩) સદ્ગુરુના ઉપદેશથી, આવ્યું અપૂર્વ ભાન;

નિજપદ નિજમાંહી લહ્યું, દૂર થયું અજ્ઞાન.

- શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર-૧૧૯

➤ આત્માનું જતન કરવું. (સમતાનો અભ્યાસ કરવો.)

➤ આ જગતમાં અનેક પદાર્થ છે. સત્ય તત્ત્વની પ્રાપ્તિ માટે બેનું જ્ઞાન આવશ્યક છે :

(૧) આત્મા (ચેતન) (૨) અનાત્મા (જડ)

પહેલા બન્નેનું જ્ઞાન કરવું; પછી ઉપાદેય આત્મતત્ત્વની શ્રદ્ધા કરી તેમાં સ્થિર થવું.

➤ આત્માને (ચિત્તવૃત્તિને) નિર્મળ-રાગદ્વેષરહિત બનાવવો.

➤ મોહમાયા વ્યાપે નહીં જેને દૃઢ વૈરાગ્ય જેના મનમાં રે...

વૈષ્ણવજન પદ :- ભક્તકવિ નરસિંહ મહેતા

➤ સ્વરૂપ ચેતન નિજ, જડ છે સંબંધ માત્ર;
અથવા તે જ્ઞેય પણ પરદ્રવ્ય માંય છે.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર-પત્રાંક - ૯૦૨

- વીત્યો કાળ અનંત તે, કર્મ શુભાશુભ ભાવ;
તેહ શુભાશુભ છેદતાં, ઊપજે મોક્ષ સ્વભાવ.

- શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર ગાથા - ૯૦

- શ્રદ્ધા :-મોક્ષમાર્ગમાં આગળ વધવું હોય તો દૃઢ શ્રદ્ધા ધારણ કરવી અને વધારવી અને જ્ઞાનના ઉદ્યમને કથંચિત્ ગૌણ કરવો.
- શ્રદ્ધાવાનને પરમાર્થની પ્રાપ્તિ થાય છે, સંશય કરનાર નષ્ટ થાય છે.

- શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા

- મોક્ષમાર્ગ મુખ્યપણે પ્રયોગરૂપ છે, અને શ્રદ્ધાવાન હોય તે જ પ્રયોગમાં સતત લાગ્યો રહી શકે છે.
- વારંવાર અભ્યાસ કરવો. (પત્રાંક ૩૬૨/૮૧૯)
પ્રારંભિક નિષ્ફળતાથી નિરાશ થવું નહીં.
- આ આત્મભાવ છે, અને આ અન્યભાવ છે, એવું બોધબીજ આત્માને વિષે પરિણમિત થવાથી અન્યભાવને વિષે સહેજે ઉદાસીનતા ઉત્પન્ન થાય છે.

- વચનામૃત પત્રાંક - ૫૨૫

- મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ ચારના યુગપદ્ધપણાથી હોય છે :
(૧) શાસ્ત્રજ્ઞાન, (૨) આત્મજ્ઞાન,
(૩) તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન્, (૪) સંયમ
આ ચારેયમાં આત્મજ્ઞાનને સાધકતમ કહ્યું છે.

- શ્રી પ્રવચનસાર ગાથા-૨૩૮ની ટીકા

- 'શ્રદ્ધા' અધ્યાત્મ-અપેક્ષાએ સ્વતંત્ર છે.
- 'શ્રદ્ધા' સિદ્ધાંત-અપેક્ષાએ સાપેક્ષ છે.
- સદ્ગુરુના બોધથી 'આ જ્ઞાન જ હું છું' એમ જાણી, ઉત્તમ મુમુક્ષુ તે જ્ઞાનના ધ્યાનમાં સ્થિર-તલ્લીન થવાનો ઉદ્ધમ કરે છે અને સ્વાનુભવદશા પ્રગટ કરે છે.
- શું કરવાથી અનાત્માનો અપરિચય અને આત્માનો પરિચય થાય તે સદ્ગુરુ પાસેથી જાણવું-તેમના ગુણો અને ઉપદેશ આપણા જીવનમાં ગ્રહણ (IMBIBE) થાય એવી દશા પ્રગટ કરવી.
- ઉત્તમ મુમુક્ષુ માટે રૂનું દષ્ટાંત, યથા -
  - રૂ જેવા સ્વચ્છ - નિર્મળ હોય.
  - રૂ જેવા હલકા - હળવા હોય.
  - રૂ જેવા ભીંજાય તેવા - કોમળ, કૂણા હોય.
- વયનામૃત પત્રાંક-૫૦૬માં દ્રવ્યાનુયોગથી કથન છે, તે ગુરુગમથી સમજી-સ્વીકારી, બુદ્ધિનું વિપર્યાસપણું ટાળવા પ્રયત્ન કરવો.
- વયનામૃત પત્રાંક-૫૬૯માં ચરણાનુયોગથી કથન છે. અસત્સંગ, અસત્પ્રસંગ ટાળો (ઘટાડો)
- દશ લક્ષણથી આત્મા જાણો-
ક્ષમા, માર્દવ, આર્જવ, સત્ય, શૌચ, સંયમ, તપ, ત્યાગ, આકિંચન્ય, બ્રહ્મચર્ય.
ઈત્યાદિ પ્રકારે જીવનમાં સતત અભ્યાસ કરવો.

- જાણ્યું તો તેનું ખરું, જે મોહે નવિ લેપાય.
- ઉપાધ્યાય શ્રીયશોવિજયજી
- સમ્યગ્દષ્ટે : ભવતિ નિયતં જ્ઞાનવૈરાગ્યશક્તિ :....
- શ્રી સમયસાર કળશ - ૧૩૬
- સતત અભ્યાસ - પુરુષાર્થ કરવો.
શ્રવણ - ૧૦ મિનિટ જાણો, સાંભળો, વાંચો.
મનન - ૨૦ મિનિટ મનન કરો.
નિદિધ્યાસન - ૨૦ મિનિટ નિદિધ્યાસન કરો.
- બૌદ્ધિક સ્તરે પદાર્થનો વિનિશ્ચય તે વ્યવહાર શ્રદ્ધા.
➤ વેદન સહિત પદાર્થનો નિર્ણય થઈ જાય તે નિશ્ચય શ્રદ્ધા.
- સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિના પાંચ સમવાય કારણો છે, તેમાં રાજા કોણ? પુરુષાર્થ. આ કારણથી કહ્યું :
“જો ઈચ્છો પરમાર્થ તો, કરો સત્ય પુરુષાર્થ ;
ભવસ્થિતિ આદિ નામ લઈ, છેદો નહીં આત્માર્થ.”
- ધ્યાનમાં અધ્યાત્મબોધનું(ગાથાઓનું) અવલંબન :
હું એક શુદ્ધ સદા અરૂપી, જ્ઞાનદર્શનમય ખરે;
કંઈ અન્ય તે મારું જરી, પરમાણુ માત્ર નથી અરે!
હું એક શુદ્ધ મમત્વહીન, હું જ્ઞાન દર્શન પૂર્ણ છું,
એમાં રહી સ્થિત લીન એમાં, શીઘ્ર આ સૌ ક્ષય કરું
- શ્રી સમયસાર ગાથા ૩૮, ૭૩

➤ કરણાનુયોગની અપેક્ષાએ સૌ પ્રથમ વિશુદ્ધિલબ્ધિ થવી જોઈએ. અને પછી આગળ વધતા, ક્રમે ક્રમે, કરણલબ્ધિ પ્રગટે, યથા -

- અધ:કરણ
  - અપૂર્વકરણ
  - અનિવૃત્તિકરણ
- } (કરણલબ્ધિ દરમિયાન વધતી વધતી શુદ્ધિવાણું ધ્યાન)
- એમ અનેક ઉપાયોથી સત્પાત્રતાનો પુરુષાર્થ વધારવો.

સાધકને ઉપયોગી અન્ય અગત્યના વધારાના મુદ્દાઓ

- (૧) વારંવાર સદ્ગુરુનો બોધ પ્રાપ્ત કરવો.
- (૨) આત્મભાવ-અનાત્મભાવનો વિવેક કરવો.
- (૩) કેળા અને છાલના દષ્ટાંતથી ઉપરોક્ત વિવેક સમજવો.
- (૪) આત્મભાવમાં આંશિક સ્થિરતા પ્રગટે તે પરમાર્થ આત્મબોધ.
- (૫) ઉત્કૃષ્ટ સમાધિ પ્રગટાવે તે નિશ્ચય ચારિત્ર (સાચું મુનિપણું) અને ક્રમે કરીને પૂર્ણ મોક્ષ.
- (૬) સહજ જાણવાવાળો એ જ મારો સ્વભાવ એવી ચોવીસ કલાકની જાગૃતિ-આત્મા સર્વથા સૂતો નથી.
- (૭) મંજિલ લાંબી પણ પરમાર્થથી એક જ છે.

(૮) સિદ્ધાંત અને અધ્યાત્મના સમન્વયથી પરમાર્થ મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ

(૯) નય, પ્રમાણ અને બુદ્ધિથી પર, સહજ જ્ઞાતા, તે જ મારું મૂળ સ્વરૂપ - એવો અનુભવ કરવો.

(૧૦) નિશ્ચય-સમ્યગ્દર્શન સૌથી અગ્રિમ છે; જેમાં અંશે ચારિત્ર સમાઈ જાય છે.

(૧૧) સમ્યગ્દર્શનની નિર્મળતા ગુણસ્થાન અનુસાર પ્રગટે છે, એમ કથંચિત્ કહી શકાય :

- અવિરત સમ્યક્દષ્ટિ (અનંતાનુબંધી કષાયનો અભાવ)

- એકદેશ સંયમી શ્રાવક (બે કષાયનો અભાવ)

- સાચા મુનિ મહારાજનું મહાન વ્યક્તિત્વ (ત્રણ કષાયનો અભાવ)

- તેરમું ગુણસ્થાન (પરમાત્મપદ) (સર્વ વિભાવનો અભાવ)

આમ, કમશ: પૂર્ણ પરમાત્મપદનું પ્રાગટ્ય કરવા વિવેકી અને પરાક્રમી મનુષ્યો પ્રયત્નવાન બનો.

ૐ કલ્યાણં અસ્તુ

જૈન ગ્રંથો

: અગત્યના પારિભાષિક શબ્દોની સૂચિ :

- આત્મા =** આપણું મૂળ સત્ત્વ, જેની પ્રેરણાથી જ હલન-ચલન, ખાવું-પીવું અને જાણવું-દેખવું આદિ કાર્યો શરીર કરી શકે છે. અરૂપી, સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ, આપણી પોતાની મૂળ ચીજ-તત્ત્વ-આપણું સાચું સ્વરૂપ.
- દર્શન =** અહીં તેનો અર્થ છે પોતાના સ્વરૂપની શ્રદ્ધા થવી તે, આત્મદર્શન/આત્મપ્રતીતિ.
- દર્શનમોહનીય કર્મ =** આત્મા સાથે લાગેલું તે કર્મ કે જેના પ્રભાવથી આપણે શરીરાદિ પદાર્થોને આપણા માનીએ છીએ. આત્મબ્રાંતિનું નિમિત્ત.
- ઉપશમ/ક્ષયોપશમ/ક્ષય =** તે તે કર્મોની આત્મા ઉપર થતી અસર ઘટતી જાય તેવી સ્થિતિ.
- આપ્ત =** દોષરહિત મહાન પુરુષ અથવા સર્વદોષોથી રહિત એવા પરમાત્મા.
- કષાય =** આત્માને દુઃખી કરે તેવા કામ, ક્રોધ, અભિમાન, માયા, લોભ આદિ ભાવો.
- નિર્વિચિકિત્સ્વ =** અન્યના દુર્ગુણો જોઈને ઘૃણા (અણગમો, જુગુપ્સા)નો ભાવ ન કરવો તે.

- ઉપગૂહનત્વ = બીજાના દોષોને ઢાંકવા, જાહેર કરવા નહીં.
- પ્રભાવના = ધર્મની પ્રશંસા/વૃદ્ધિ થાય તેવા કાર્યો કરવા.
- ગર્હા = પોતાના દોષોનું ગુરુની સાક્ષીએ નિરૂપણ કરી, તેવા દોષો ન કરવા.
- સમકિત = સમ્યગ્દર્શન, આત્મદર્શન.
- વીતરાગ = રાગ વગરના મહાન ધર્મત્માઓ.
- હેય = છોડવા યોગ્ય.
- ઉપાદેય = ગ્રહણ કરવા/સ્વીકારવા/પોષવા યોગ્ય.
- શેય = ઉદાસીનપણે-સહજપણે જાણવા યોગ્ય.
- અનાયતન = (અન્ + આયતન) જેમાંથી સત્ય ધર્મ ન પ્રગટ કરી શકાય તેવા સ્થાનો/પદાર્થો/વ્યક્તિઓ.
- સત્શ્રુત = સાચા, કલ્યાણકારી, ગુણવર્ધક શાસ્ત્રો
- અતિચાર = દોષ, ત્રુટિ
- કરણાનુયોગ = કર્મસિદ્ધાંત અને ત્રણ લોકનું સ્વરૂપ ઉપદેશતાં શાસ્ત્રો
- વિચિકિત્સા = ગ્લાનિ, જુગુપ્સા.
- લોકમૂઢતા = વિવેકરહિત બનીને સામાન્ય લોકો કહે તેમાં ધર્મ માનવો.

પરિશિષ્ટ-૨

આત્મદર્શનને (મહાવીરના બોધને) પાત્ર કોણ?

- (૧) સત્પુરુષના ચરણનો ઈચ્છક,
- (૨) સદૈવ સૂક્ષ્મ બોધનો અભિલાષી,
- (૩) ગુણ પર પ્રશસ્ત ભાવ રાખનાર,
- (૪) બ્રહ્મવ્રતમાં પ્રીતિમાન,
- (૫) જ્યારે સ્વદોષ દેખે ત્યારે તેને છેદવાનો ઉપયોગ રાખનાર,
- (૬) ઉપયોગથી એક પણ પણ ભરનાર,
- (૭) એકાંતવાસને વખાણનાર,
- (૮) તીર્થાદિ પ્રવાસનો ઉછરંગી,
- (૯) આહાર, વિહાર, નિહારનો નિયમી,
- (૧૦) પોતાની ગુરુતાને દબાવનાર,

એવો કોઈ પણ પુરુષ તે મહાવીરના બોધને પાત્ર છે, સમ્યકદશાને પાત્ર છે. પહેલા જેવું એકે નથી.

- શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૧૦૫ના આધારે

અર્થે ભાઈઓ તથા બહેનો માટેનાં અલગ-અલગ ધ્યાનકક્ષોની વ્યવસ્થા છે.

☞ આવાસની સુવિધાઓ

સાંસ્કૃતિક ભાઈ-બહેનો માટે અલગ-અલગ રહેઠાણની અતિ સુંદર વ્યવસ્થા કેન્દ્રમાં ઉપલબ્ધ છે. કેન્દ્રના મુખ્ય બિલ્ડીંગમાં લગભગ ૧૦૦ ભાઈઓ, સામેના મહિલા ભવનમાં પણ લગભગ ૧૦૦ બહેનો રહી શકે તેવી વ્યવસ્થા છે. કુટુંબ સહિત કે ગ્રુપમાં આવેલ સભ્યો માટે પણ વ્યક્તિગત આવાસની વ્યવસ્થા કેન્દ્રમાં ઉપલબ્ધ છે.

☞ કાર્યાલય અને સ્વાગતકક્ષ

સંસ્થાનું કાર્યાલય તથા સ્વાગતકક્ષ પૂજ્યશ્રી તથા ટ્રસ્ટીમંડળના માર્ગદર્શનથી સંસ્થાના જ સહયોગી કાર્યકરો, નિષ્ઠાવાન સાધકવૃંદ અને નિયુક્ત થયેલા કર્મચારીગણના સંયુક્ત સહયોગથી ખૂબજ સુંદર-સુગમ રીતે ચાલે છે. વિનયી કાર્યકરો સંસ્થાની મુલાકાતે આવનાર દરેકે દરેક વ્યક્તિઓને તેમની જરૂરિયાત પ્રમાણેની સુવિધા તથા માર્ગદર્શન પૂરું પાડે છે.

☞ કાયમી ભોજનશાળા

એકી સાથે ૧૨૫ માણસો જમી શકે તેવી સુસજ્જિત ભોજનશાળા બારેમાસ ચાલુ રહે છે અને તેમાં કાયમી સાધકો તથા આગંતુક દર્શનાર્થીઓ માટે શુદ્ધ-સાત્ત્વિક ભોજનની વ્યવસ્થા છે. ગ્રુપમાં આવનાર દર્શનાર્થીઓએ કેન્દ્રને જમવા-રહેવા માટે આગોતરા જાણ કરવી ખાસ જરૂરી છે. આ ઉપરાંત ૪૦૦ જેટલાં ભાઈ-બહેનો સ્વરુચિભોજન લઈ શકે તેવી વ્યવસ્થા ભોજનશાળાની બાજુમાં જ કરેલ છે.

☞ ગુરુકુળ

નવી પેઢીના સાંસ્કારિક ઘડતરના ઉદ્દેશથી, મધ્યમવર્ગના વિદ્યાર્થીઓમાં વિદ્યાની સાથે સાથે સુસંસ્કારોનું પણ સિંચન થાય તે હેતુથી, આ સંસ્થામાં એક સુંદર ગુરુકુળ પણ ચાલે છે.

વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા વધે, તેઓ વધુ તેજસ્વી બને અને આ આયોજન દ્વારા સમાજને ઉચ્ચતર નાગરિકો મળે તે માટે, સ્કોલરશીપ આદિ આપી તેમને દરેક રીતે પ્રોત્સાહિત કરવાની અમારી ભાવના છે.

“ ॐ ज्ञानो ज्ञानं ॐ,
ज्ञानतो ज्ञानं ॐ,
ज्ञानो ज्ञानं ॐ.”
ज्ञानानंद

श्रीमद् राजेंद्र आध्यात्मिक साधना केन्द्र

(श्री सत्श्रुत-सेवा-साधना केन्द्र संघालित)

कोठा-३७२ ००७. (जि. गांधीनगर, गुजरात)

फोन : (०७९) २३२७५२१९, २३२७५४८३-८४ ફેક્સ : (०७९) २३२७५१४२